

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Poetica 6 (2018)

ISSN 2353-4583

DOI: 10.24917/23534583.6.13

Anna Boguszewska

UMCS Lublin

Twórcza działalność na rzecz książki dla dzieci

Krystyny Lipki-Sztaubałły

Wstęp

Zamierzeniem niniejszego opracowania jest zaprezentowanie twórczości w obrębie książki dziecięcej polskiej artystki, ilustratorki działającej współcześnie – Krystyny Lipki-Sztaubałły. Zilustrowała ona wiele utworów literackich. Brała udział w pracach nad szatą graficzną podręczników dla najmłodszych uczniów, projektowała książki autorskie o charakterze obrazkowym. W jej twórczy życiorys wpisuje się, oprócz projektów artystycznych książek adresowanych do młodego odbiorcy, działalność animacyjna na rzecz kultury książki. Ta działalność ma wyjątkowe znaczenie. Lipka-Sztaubałła ilustrowanie książek podejmuje w okresie, kiedy znakomite przejawy „polskiej szkoły ilustracji” oraz wyodrębniającej się z niej „polskiej szkoły książki obrazkowej” zastępuje inna rzeczywistość. Na rynku wydawniczym nadal oddaje swój talent i siły twórcze wielu znakomitych artystów grafików, jednak efekt niweczy najczęściej niska jakość poligraficzna¹. Schyłek XX wieku naznaczony kryzysem gospodarczym wpływającym na obniżenie poziomu poligraficznego, edytorskiego i artystycznego książki adresowanej do dzieci przeniósł się w nowe tysiąclecie.

Do odrodzenia i uzyskania dawnej wysokiej pozycji ilustracji w książce dla najmłodszych czytelników przyczynia się w bardzo istotny sposób prezentowana bohaterka. Bogate dokonania Lipki-Sztaubałły mają potwierdzenie w dokumentach rozproszonych (są to katalogi wystaw, różnorodne druki ulotne, informacje na stronach internetowych instytucji kultury i portali społecznościowych). Działalność artystki, wpisując się w historię polskich sukcesów w zakresie formy książki, zasługuje na prezentację. Dotyczy animacji polskiej książki dziecięcej w kilkunastu ostatnich latach. Obrano metodę monograficzną jako najodpowiedniejszą dla podjęcia

¹ Zob. A. Boguszewska, *Ilustracja i ilustratorzy lektur dla uczniów w młodszym wieku szkolnym w Polsce w latach 1944–1989*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2013; A. Wincencjusz-Patyna, *Stacja Ilustracja. Polska ilustracja książkowa 1950–1980. Artystyczne kreacje i realizacje*, Akademia Sztuk Pięknych im. E. Gepperta we Wrocławiu, Wrocław 2009; *Polska Szkoła Ilustracji, 1960–1980*, XV Spotkania Targowe – Książka dla Dzieci, Młodzieży i Rodziców, Wystawa z cyklu Mistrzowie Ilustracji, Centrum Kultury ZAMEK w Poznaniu 2016; M. Cackowska, A. Wincencjusz-Patyna, *Look! Polish Picturebook!*, Baltic Sea Cultural Centre, Gdańsk 2016.

swoistej diagnozy działalności wybranej artystki². Wykorzystano technikę analizy dokumentu oraz wywiadu³.

Droga artystyczna Krystyny Lipki-Sztaarbałły do książki ilustrowanej

Krystyna Lipka-Sztaarbałło urodziła się w Warszawie i tam w latach 1967–1974 studiowała na Wydziale Architektury Wnętrz Akademii Sztuk Pięknych. Po uzyskaniu dyplomu zajmowała się projektowaniem architektonicznym, scenografią i wystawiennictwem. Potem przyszedł czas projektowania mody i grafiki użytkowej. Artystka wspomina:

Pracowałam jako wystawiennik, projektant mody, scenograf teatralny i kostiumolog. Nagle okazało się, że wszystkie te dyscypliny spina ilustracja w książce dla dzieci, gdzie jako ilustrator mogę, a nawet muszę być i artystą, i inżynierem, i scenografem, i kostiumologiem, no i bajrzem nade wszystko. Ale tak naprawdę na tę szczególność zwrócił mi uwagę mój syn, jako mały czytelnik⁴.

Inspiracja potrzebami własnego dziecka okazała się bardzo silna. Sama w dzieciństwie lubiła rysować i rysowała bardzo dużo. Jej dziecięca sztuka, jak wspomina artystka, była aprobowana przez mamę, mimo że często wychodziła poza papier do rysowania, w sposób osobliwy zmieniając czy ozdobiąc wnętrze mieszkania. Dla Lipki-Sztaarbałły od dziecka ważna była książka. Pamięta jak silne wrażenie robiły na niej książki ilustrowane przez Franciszkę Themerson. Jak bardzo fascynowały ją ilustracje wykonane przez znakomitych Bożenę Truchanowską i Wiesława Majchrzaka. Nie przewidywała jednak, że w przyszłości ilustratorstwo stanie się jej główną działalnością twórczą⁵.

W 1989 roku na Międzynarodowym Biennale Sztuki dla Dziecka w Poznaniu ilustracje do *Pinokia* Carlo Collodiego Lipki-Sztaarbałły uzyskały główną nagrodę. Ilustracje te nie zostały niestety opublikowane, jednak zapoczątkowały zaistnienie artystki jako ilustratorki książki dla młodych oraz wieloletnią wierność artystki sztuce książki.

Również w roku 1989 ukazały się pierwsze wydania książek zilustrowanych przez artystkę. Były to *Grzyby* oraz *Kaczki* Jana Brzechwy. Następnie ukazały się *Bajka o królu Balearym* (Barbara Honkisz, 1991), *Na krzywej wieży*, Wiery Badalskiej i *Stefek Burczymucha* Marii Konopnickiej (1992). W kolejnym roku *Księga domu. Wybór wierszy rodzinnych* w wyborze Anny Onichimowskiej i Ewy Prządki, *Gdy zapadnie noc* Tadeusza Kubiaka, *Szelmostwa Lisa Witalisa* Jana Brzechwy. Autorka najczęściej wykorzystywała technikę rysunku odręcznego kredką, pastelami. Jej

² Zob. M. Guziuk-Tkacz, *Badania diagnostyczne w pedagogice i psychopedagogice*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2011, s. 205.

³ Por. M. Łobocki, *Metody i techniki badan pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2006, s. 303 i nast.

⁴ Wywiad z Krystyną Lipką-Sztaarbałłą przeprowadzony przez Jakuba Jakubowskiego (2006), w posiadaniu autora (niepublikowany).

⁵ Na podstawie wywiadów i rozmów przeprowadzonych przez Annę Boguszewską w latach 2002–2016.

Il. 1. Niepublikowana ilustracja do *Pinokia* C. Collodiego autorstwa Krystyny Lipki-Sztaubały (1989)

ilustracje cechuje konsekwencja w prowadzeniu założenia formalnego w całości projektu. Często są to subtelne złożenia barwne, tworzące wyważony koloryt całości, harmonijne, choć niejednolite w barwie, wzbogacone kontrastem temperaturowym i fakturalnym. Publikacja ilustracji w wymienionych pozycjach książkowych utrwaliła pozycję Lipki-Sztaubały na rynku wydawniczym.

Książki ilustrowane Krystyny Lipki-Sztaubały i jej sukcesy

W 1997 roku ukazała się kolejna książka zilustrowana przez K. Lipkę-Sztaubałę *Dawno, dawno temu* (Alan Alexander Milne), a w roku 1998 *Przygody Sindbada Żeglarza* (Bolesław Leśmian). W roku 1999 zostały wydane ilustracje niezwykle, pełne delikatności kolorystycznej, liryzmu i baśniowości do *Dzikich łabędzi* i *Matej Syreny* Hansa Christiana Andersena. Lipka-Sztaubała również w 1998 roku zaprojektowała okładki do trzytomowego cyklu *Pożyczalskich* (Mary Norton).

Od roku 1990 Lipka-Sztaubała pracowała nad ilustracjami książek edukacyjnych oraz podręczników szkolnych przeznaczonych do pierwszych lat nauczania. Jako pierwszy powstał poradnik pt. *Mamo, tato, ćwiczymy razem!* (Bożena Borys) oraz *Domowe zabawy logopedyczne* (Małgorzata Dembińska). Opracowywanie podręczników kieruje się wieloma szczególnymi prawidłami. To wielka odpowiedzialność artysty grafika. Artystka, znając potrzeby i możliwości percepcyjne dziecka, dostosowywała formę wizualną ilustracji podręcznika, tak aby wiodła i stymulowała ucznia. Współpracowała przy projektowaniu wielu podręczników dla uczniów w wieku wczesnoszkolnym. W roku 1995 powstały: *Bajka o Piosence i nutkach. Muzyka dla najmłodszych* (Lidia Bajkowska), *Mój pierwszy elementarz. Zeszyt ćwiczeń*

(z. 1. Anna Czocho, Irena Tarkowska), *Mój pierwszy elementarz. Zeszyt ćwiczeń* (z. 2. A. Czocho, I. Tarkowska), w 1996 *Mój pierwszy elementarz. Wycinanka* (A. Czocho, I. Tarkowska, Joanna Straburzyńska), *Nasze środowisko. Podręcznik dla klasy 1 szkoły podstawowej* (Wojciech Dziabaszeński), *Nasze środowisko. Podręcznik dla klasy 2 szkoły podstawowej* (W. Dziabaszeński) a w 1997 roku *Słowa i świat. Zeszyt ćwiczeń dla klasy szóstej szkoły podstawowej* (Maria Nagajowa). W roku 2000 powstał, z myślą o dziecku przedszkolnym, bardzo ważny podręcznik *ABC sześciolatka. Przygotowanie do czytania (cz. 2)* oraz *Zaczynam czytać* (Anna Łada-Grodzicka).

Wyjątkowym sukcesem otwierającym granice kraju okazało się zilustrowanie książki Anny Onichimowskiej *Sen, który odszedł* wydanej przez wydawnictwo Ezop. Opracowanie to w charakterystyczny dla artystki sposób posługuje się narracją kolorem, tworząc swoistą poświatę nastroju silnie oddziaływającą na emocje odbiorcy. Ilustratorka została nagrodzona Plakietą na bardzo ważnym w świecie sztuki książki Biennale Ilustracji w Bratysławie (BIB) w 2001 roku⁶. Polska była wówczas reprezentowana przez szesnastu ilustratorów młodszego i najmłodszego pokolenia⁷. Laureatka brała udział we wcześniejszych edycjach tego prestiżowego przeglądu konkursowego książki dla dzieci. Artystka zdobywała doświadczenie na bratysławskim biennale już w 1993 i 1995 roku. W roku 1999 była zaproszona do udziału w Międzynarodowym Sympozjum Naukowym towarzyszącym bratysławskiemu biennale.

Artystka surowo ocenia swoją pracę, stawiając sobie bardzo wysokie wymagania. Wspomina:

Mam pewien sentyment *do Snu, który odszedł*, czyli ilustracji, które znalazły łaskawość u jurorów w Bratysławie, ale nie znaczy to, że z całej książki jestem zadowolona. Nie oglądam jej zbyt często. W ogóle niezbyt często wracam do swoich ilustracji. Oglądam je wtedy, kiedy dostaję konkretne zlecenie, które, jak mi się zdaje, jest kontynuacją czegoś, co robiłam wcześniej. Wracam wtedy do własnych prac, aby przypomnieć sobie, za co je zniechęciłam. Zwykle postrzegam wykonane ilustracje bardziej jako prace niedokończone, wymagające zmian i poprawek, niż jako powód do satysfakcji. Ilustracja jest dla mnie cenna, będąc przygodą. Przygodą jest ta, którą właśnie robię. Po skończeniu, przygodą być już nie może⁸.

Słowa te zaświadczać o sposobie pracy opartym na myśleniu koncepcyjnym oraz wyjątkowej, analitycznej refleksyjności nad realizowanymi projektami. Artystka przyznaje, że bratysławskie laury miały kluczowe znaczenie w podejmowaniu dalszych działań: „BIB pobudziło we mnie apetyt na książkową ilustrację nie

⁶ Biennale Ilustracji w Bratysławie w stolicy Słowacji to międzynarodowy, o charakterze konkursowym przegląd oryginałów ilustracji książkowych dla dzieci i ich publikacji, odbywający się, regularnie, co dwa lata każdego nieparzystego roku – od jesieni 1967. Jest to uroczystość istotna, silnie oddziaływająca na wydawców i odbiorców książki w całym świecie, spełnia kluczową rolę w międzynarodowej promocji książki dziecięcej.

⁷ Małgorzatę Bienkowską, Marię Ekier, Lidię Gałazewską-Dańko, Aleksandrę Kuchar-ską-Cybuch, Grażkę Lange, Weronikę Naszarkowską-Mułtanowską, Pawła Pawłaka, Ewę Poklewską-Koziełłę, Joannę Siedlaczek, Annę Skurpską-Ekes, Mariusza Stawarskiego, Małgorzatę Strzałkowską, Elżbietę Wasiuczyńską, Teresę Wilbik, Annę Wielbut i Agnieszkę Żelewską.

⁸ Wywiad z Krystyną Lipką-Sztabałą przeprowadzony przez Jakuba Jakubowskiego...

do zaspokojenia. To po pierwsze. Po drugie rozpędziło moją wyobraźnię. No i po trzecie – nauczyło, że ilustrowanie książek dla dzieci to profesja ponadnarodowa⁹. Koronkowe w swej tkance analizy, znakomicie trafne, stanowią rys charakterystyczny dla autorki.

Ilustracje do *Snu, który odszedł* przyniosło ich autorce również inne nagrody i uznanie. Była to nagroda Polskiej Sekcji IBBY (PS IBBY), wyróżnienie w konkursie Polskiego Towarzystwa Wydawców Książki (PTWK), Najpiękniejsze Książki Roku oraz wpis na Międzynarodową Honorową Listę IBBY.

Ilustracje i opracowanie graficzne do kolejnego tekstu Onichimowskiej *Żółta zasypianka* również przyniosły sukcesy. Drugą nagrodę w konkursie zorganizowanym w Warszawie Pro Bolonia 2002 oraz wyróżnienie w konkursie PS IBBY Książka Roku (2005).

W 2004 roku Lipka-Sztańbała otrzymała kolejne wyróżnienie za ilustracje w konkursie PTWK Najpiękniejsze Książki Roku. Nagrodzone zostały ilustracje wykonane do opowiadania Liliany Bardijewskiej *Moje – nie moje*.

Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne wydało w roku 2004 wiersz Danuty Wawiłow *Nie wiem kto* z ilustracjami Lipki-Sztańbały. Ta niewielka, broszurowo wydana książeczka przyniosła pasmo nagród. Należą do nich wyróżnienia w konkursach: PS IBBY Książka Roku (2004), PTWK Najpiękniejsze Książki Roku (2005) oraz Świat Przyjazny Dziecku (2005). Jak wynika z przytoczonych analiz, każdy rok przynosił uhonorowanie projektu artystki. Faktycznie jest to publikacja wyjątkowa. Niewielki format zbliżony do kwadratu, w wydaniu broszurowym silnie przemawia do odbiorcy stylistyką wykorzystującą fakturę druku, układu typograficznego zastosowanego w strukturze ilustracji. Oszczędność koloru zredukowana do neutralnej gamy potęguje graficzne oddziaływanie, balansujące na granicy znaku plastycznego. Kondensacja przesłania niemal symbolicznego z minimalizacją środków artystycznych prezentuje jednakże bogactwo czarno-białego tworzywa. Nieznacznie poszerzono projekt o niuanse temperaturowe, przerywane znaczącymi opozycjami barwnymi. To mistrzowska realizacja.

W 2006 roku książka Beaty Ostrowickiej *A ja tak nie chcę* wydana przez wydawnictwo Literatura, uzyskała miano Bestsellerka Roku. Książkę Marii Mariańskiej-Czernik *Nic* zilustrowaną przez Lipkę-Sztańbałę wyróżniono w konkursie Książka Roku PS IBBY (2008) oraz uhonorowano III nagrodą w konkursie Haliny Skrobiszewskiej. Znaczącym wyróżnieniem był również wpis na Listę Skarbów Muzeum Książki Dziecięcej w Warszawie (2010).

W roku 2012 dokonania ilustratorskie Lipki-Sztańbały zostały docenione przyznaniem jej Medalu PS IBBY. To zaszczytne wyróżnienie przyznawane jest najwybitniejszym polskim autorom i ilustratorom książek dla młodego czytelnika. Medale PS IBBY przyznawane są od 2000 roku¹⁰. Ich laureatami w zakresie ilustracji są tak wybitni twórcy, jak: Olga Siemaszko, Józef Wilkoń, Janusz Stanny, Bohdan Butenko, Adam Kilian, Elżbieta Gaudasińska, Teresa Wilbik, Elżbieta i Marian Murawscy,

⁹ Tamże.

¹⁰ Zob. A. Boguszewska, *Medale polskiej sekcji IBBY dla ilustratorów książek dla dzieci*, [w:] *Edukacyjny, terapeutyczny aspekt sztuki*, red. A.M. Żukowska, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2013, s. 145–168.

Maria Ekier, Andrzej Stumiłło, Stasys Eidigrevičius. Do tego grona dołączyła Lipka-Sztaarbałło. W kolejnych latach uhonorowano Bożenę Truchanowską, Marię Uszacką a w roku 2016 Krystynę Michałowską.

Liczne sukcesy artystki skłaniają do zastanowienia się, w jaki sposób przebiega jej praca nad szatą graficzną książki. Watro powołać się na autorski opis z 2006 roku:

Od momentu przeczytania, tekst jest mój [...]. Próbuję rozszyfrować jego wewnętrzny rytm, rytm który później pomoże połączyć tok narracji literackiej z narracją plastyczną w jedną, nawzajem uzupełniającą się, całość. Ważne, aby ilustracje namawiały do przygody z wyobraźnią równie intensywnie jak tekst. Wpierw rodzi się inżynierski zarys książki i następuje pierwsza konfrontacja wyobrażeń pisarza i ilustratora. Czasem pisarza udaje się zaskoczyć. Bywa, że pozytywnie. Zdarza się, że po wspólnym czytaniu tekstu już podzielonego, autor postanawia dokonać pewnych skrótów. Czasem do takiego wniosku niestety dochodzi również wydawca. Nie chce tak opracowanej książki – zbyt obszernej, zbyt kosztownej. Ale bywa i tak, że właśnie ilustracje przekonują do zmiany kalkulacji kosztów produkcji książki, na korzyść standardu edycji. Konfrontacja pisarza i ilustratora zabawnie ujawnia odmienną postrzegania świata obydwu twórców. Mozolne ustawianie tekstu od sceny do sceny pozwala wyłuskać niezwykłości, które czasem kreuje słowo, a czasem obraz. Dla mnie kreowanie książki to współtworzenie, a dialog między pisarzem a ilustratorem przypominający czasem kłótnię, a czasem zabawę w chowanego, zawsze jest konstruktywny¹¹.

Dla pełniejszego obrazu tworzenia wizualnej warstwy książki warto przytoczyć wypowiedź Lipki-Sztaarbałły z roku 2012 dotyczącą procesu tworzenia ilustracji i świadomości wyjątkowości odbiorcy, jakim jest dziecko:

Jestem stylistycznym włóczykijem, ale ołówek zderzony z innymi szarościami zawsze cieszy mnie od nowa. Sympatie estetyczne powodują, że trudno się od siebie oderwać. To ograniczenie może być zbawienne, ale częściej przeszkadza osiągnąć satysfakcjonujące rozwiązanie. Nad książką pracuję długo. Trzymając tekst, muszę odpowiedzieć na kilka pytań – czy chcę opowiedzieć dziecku tę historię, a jeżeli tak, to dlaczego? Potem szkice, szkice, szkice... Nigdy bym z tej fazy nie wychodziła, gdyby nie zobowiązanie wobec wydawcy. Wraz z zaawansowaniem pracy narasta poczucie porażki. Trzeba z nim walczyć na równi z uciekającym czasem. Zaakceptowanych kompromisów nigdy nie można być pewnym. Kończąc, mam poczucie, że chciałbym zacząć od nowa¹².

Z tej wypowiedzi wynika najwyższa świadomość artystyczna i postawa twórcza. Potrzeba ciągłego doświadczenia i pokonywania nowych przestrzeni nasyconych rozwiązywaniem plastycznych zagadnień na poziomie najwyższym, pokonywaniem barier, ciągle na nowo, nieskończenie doskonaląc warsztat, z coraz wyższymi oczekiwaniami wobec własnego efektu twórczego.

¹¹ Wywiad z Krystyną Lipką-Sztaarbałłą przeprowadzony przez Jakuba Jakubowskiego...

¹² *Krystyna Lipka-Sztaarbałło*, PS IBBY, Warszawa 2012 (katalog).

Przykłady książki obrazkowej w twórczości Krystyny Lipki-Sztaarbały

Książka obrazkowa jest szczególnym typem książki ilustrowanej. Jej istotą jest dwuwątkowość przekazu – przez obraz i słowo – zależnego wzajemnie, gdzie obraz całkowicie zastępuje słowa lub wzmacnia ich znaczenie i rozumienie. Wiodący, ikonolingwistyczny charakter książki obrazkowej wyraża się w łączeniu specjalności sztuki użytkowej, takich jak: grafika wydawnicza, typografia i ilustracja, w harmonijną i uzasadnioną formalnie jedność. Książka obrazkowa (picturebook) adresowana do dzieci, rozumiana bywa jako przedmiot artystyczny. Powinien on wyróżniać się profesjonalizmem opracowania edytorskiego i graficznego, gdyż to, co dziecko ogląda, ma niebagatelne znaczenie w oddziaływaniu na jego rozwój, również w zakresie postaw estetycznych. W zamierzeniach poznawczych, wychowawczych i kształcących, książka ma stymulować rozwój dziecka. Dlatego ważne, aby była inspirująca poznawczo, budząca emocje, ciekawość, wpływająca na wyobraźnię i rozwijająca postawę estetyczną. Również problematyka tematyczna książki obrazkowej winna być zróżnicowana. Obejmująca zagadnienia edukacyjne z zakresu świata przyrodniczo-geograficznego jak i kultury. Szczególnie ważne mogą tu być społeczne wątki tematyczne określane jako „trudne”, np. choroba, rozbitcie rodziny, niepełnosprawność, wojna, śmierć, jak i codzienne, typowe czynności, np. higieniczne, orientacja w otoczeniu¹³. Twórczością w zakresie książki obrazkowej zajmuje się wielu artystów grafików¹⁴. Twórczość Krystyny Lipki-Sztaarbały wokół książki obrazkowej jest znamieną.

Opracowania graficzne *Snu, który odszedł* oraz *Żółtej zasypianki* kwalifikować można do kategorii książki obrazkowej. Głównym środkiem ekspresji jest tu kolor dozowany subtelnie wszelkimi odcieniami wybranej gamy. W pierwszej z książek jest to harmonia błękitów aż do głębokich granatów, osnuwająca tajemnicą akcją „zawieszoną” we śnie. W drugiej narrację kreuje gama ciepła. Bogactwo barwy urzeka i inspiruje wyobraźnię czytelnika. Całościowe traktowanie utworu

¹³ Por. A. Boguszewska, *Edukacja estetyczna dziecka poprzez ilustrację książkową w Polsce*, [w:] *Edukacja artystyczna a potencjał twórczy człowieka*, red. W. Limonit, K. Nielek-Zawadzka, t. 2, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2006, s. 377–387; A. Boguszewska, *Ważne aspekty wychowania estetycznego dziecka przedszkolnego. Książka obrazkowa, książka ilustrowana – z tradycji i współczesności*, [w:] *Przestrzeń dziecka i dzieciństwa. Wielość perspektyw i znaczeń*, red. T. Parczewska, Wyd. UMCS, Lublin 2015, s. 49–63; M. Cackowska, *Czym jest książka obrazkowa? O pojmowaniu książki obrazkowej w Polsce*, „Ryms. Kwartalnik o książkach dla dzieci i młodzieży” 2009, nr 6, s. 14–16; M. Cackowska, *O pojęciu i pojmowaniu książki obrazkowej na świecie i w Polsce*, [w:] *Przestrzenie teraźniejszości i ich społeczno-edukacyjne sensory*, red. M. Cackowska, M. Szczepka-Pustkowska i in., Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2010, s. 341–355; *Książka obrazkowa. Wprowadzenie*, red. M. Cackowska, H. Dymel-Trzebiatowska, J. Szyłak, Instytut Kultury Popularnej, Poznań 2017.

¹⁴ Z racji szczupłości miejsca niniejszego opracowania ograniczyć się trzeba do wymienienia krótkiego wyboru nazwisk: Jan Bajtlik, Bohdan Butenko, Iwona Chmielewska, Agnieszka Dudek, Maria Ekier, Piotr Fąfrowicz, Marta Ignerska, Małgorzata Gurowska, Grażka Lange, Aleksandra i Daniel Mizieleńscy, Anna Niemierko, Marianna Oklejak, Paweł Pawlak, Elżbieta Wasiuczyńska, Józef Wilkoń, Aleksandra Woldańska-Płocińska, Agnieszka Żelewska i wielu innych artystów.

z konsekwencją formalną to kolejne istotne cechy twórczości Lipki-Sztaubałły obecne w omawianych projektach.

Szczególne miejsce w twórczości Lipki-Sztaubałły zajmują książki obrazkowe o charakterze edukacyjnym. Są to książki autorskie: *Dokąd iść? Mapy mówią do nas* oraz *Łazienkowe pytania*. W pierwszej narracja graficzna sprzyja poznawaniu wiedzy, która podana jest przystępnie i bardzo atrakcyjnie, zarówno w warstwie wizualnej, jak i słownej. Oryginalne rozwiązania plastyczne i komentarz słowny sięga do historii z zachowaniem prawideł chronologii oraz odwołuje się do współczesności. Jednocześnie pokazują one bogactwo i zróżnicowanie wybranych, reprezentatywnych miejsc na świecie. Różnorodność przedstawień i podstawionych aspektów tematu budzi zainteresowanie i decyduje o atrakcyjności poznawczej. Wielość map budowanych ze znanego tworzywa, ale użytego w nowy sposób, tworzą mapy nieba, plany metra, aż do mapy ludzkiego genotypu. Ujmujący jest koloryt książki. Wykorzystanie bogactwa odcieni w obrębie wąskiej kolorystyki, subtelnych tonów brązów, zestawianych z mocnymi kontrastami barw chromatycznych, przeciwieństwa faktur, oraz plamy i kreski budują w ciekawy sposób kolejne strony rozkładowe. *Dokąd iść? Mapy mówią do nas* Lipki-Sztaubałły skonstruowane zostały do poetyckiego tekstu Kim Heekyoung pochodzącej z Korei. Książka zachęca do samodzielności w poszukiwaniu wiedzy. Sprzyja jej systematyzowaniu, rozbudza zainteresowania.

Dokąd iść? Mapy mówią do nas książka wielokrotnie nagrodzona w Korei zyskała tam wyróżnienie Ministerstwa Kultury. Znalazła się na liście stu najpiękniejszych książek świata w czwartej edycji koreańskiego konkursu 4th CJ Picture Book Awards 2011. Edycja niemiecka otrzymała tytuł Książki Miesiąca przyznawany przez Niemiecką Akademię Literatury Dziecięcej i Młodzieżowej oraz została nominowana do prestiżowej nagrody Deutscher Jugendliteraturpreis w roku 2012. Książka została nagrodzona w 2013 roku w konkursie Muzeum Książki Dziecięcej. Ważnym faktem jest wyróżnienie jej przez jury profesjonalne oraz nominowanie przez jury dziecięce w konkursie Dong Polskiej Sekcji IBBY. *Dokąd iść? Mapy mówią do nas* znalazła się wśród dziesięciu najpiękniejszych książek w konkursie EMPIKu.

Rozpoznawalna stylistyka wizualna buduje tematycznie drugą autorską książkę Lipki-Sztaubałły pt. *Łazienkowe pytania*. Podjęty temat, choć bliski każdemu, jest często unikany w rozmowach z dzieckiem. A przecież ma istotną wartość dla dziecka. Jest cenny szczególnie na etapie kształtowania samodzielności w samoobsłudze, kształtowania nawyków pożądaných i akceptowanych społecznie w obrębie higienicznego zachowania się w toalecie i łazience. Tematyka ta jest naturalna dla dziecka, chociaż wielu dorosłych skłonnych jest do unikania „trudnego” tematu. Książka jest doskonale skonstruowanym przewodnikiem obrazkowym, bogatym poznawczo. Może stanowić punkt wyjścia do rozmów, pomagać szczegółowo wyjaśniać i budzić zainteresowanie. Jest pomocna dorosłemu w kształtowaniu pożytecznych nawyków u dzieci.

Potraktowanie tematu z rozmachem od ujęć historycznych, przez specyfikę kulturową na świecie, do ekologii, stanowi o bogactwie przekazu. Ujęcia realistyczne, synteza planu i znaku plastycznego, alegorie, groteska, humor i bajkowość przenikają harmonijnie warstwę ikonosfery książki. Wielkie bogactwo, a jednak

dzięki zastosowanej elegancji w formie plastycznej nie budzi przesytu. Ujmuje czytelnika kompozycyjną równowagą, subtelnością kolorytu i różnorodnością faktur. Stabilność i porządek wprowadza graficzny logotyp *wody*, obecny w formie okładki, wyklejki i zawartości książki. Każda „rozkładówka” tworzy niepowtarzalną inspirację do rozmowy, komentowania, oglądania i czytania. Książka, dzięki równolegle prowadzonej narracji słownej i obrazowej, odpowiednia jest zarówno dla dzieci w okresie przedczytelniczym, jak i dla biegłego czytelnika. Artystka potwierdza projektami skonstruowanymi celowo i precyzyjnie dla edukacji dziecka, własny pogląd, zgodnie z którym obraz widziany w książce jest dla dziecka takim samym zapisem mówiącym o świecie jak dla dorosłego tekst. Zagranicą ukazało się kilkanaście książek z ilustracjami autorstwa Lipki-Sztaarbały, m.in. w Kanadzie, USA, Korei, Niemczech, w tym wszystkie książki obrazkowe.

Animacja sztuki książki dla dzieci w działalności kulturowej Krystyny Lipki-Sztaarbały

Wielość opublikowanych o różnym charakterze ilustracji oraz wydane z powodzeniem książki autorskie nie stanowią o całości działalności na rzecz książki Krystyny Lipki-Sztaarbały. Artystka posiada jeszcze jeden, tylko dla niej odrębny i niepowtarzalny dar. Wyjątkowy, gdyż pozwolił pełniej zaistnieć innym polskim twórcom na forum książki ilustrowanej i obrazkowej. Dar animacji sztuki książki w dobie jej kryzysu oraz dar jej popularyzacji w kraju i zagranicą. Od 1995 roku artystka zajmuje się działalnością na rzecz podnoszenia i stabilizacji wysokiej jakości polskiej książki dziecięcej.

Przez wiele lat, począwszy od 2001 roku bardzo aktywnie zaangażowana była w działalność Polskiej Sekcji IBBY. W latach 2003–2007 jako członek Zarządu odpowiadała za promocyjny program książki ilustrowanej. Z inicjatywy artystki wyodrębniona została nagroda dla ilustratora w konkursie Książka Roku PS IBBY oraz Medal za całokształt twórczości artystycznej.

Lipka-Sztaarbała w 1999 roku powołała pierwszą w Polsce Sekcję Ilustratorów przy Związku Artystów Plastyków Okręgu Warszawskiego, której przewodniczyła. Pozwoliło to na skonsolidowanie środowiska ilustratorów i podjęcie wspólnych przedsięwzięć artystycznych. Najważniejsze okazało się powołanie konkursu ilustracji niewydanej *Pro Bolonia* (2001, 2002, 2003). Impreza konkursowa oparta na koncepcji Lipki-Sztaarbały przyniosła znakomite rezultaty. Odkryła w Polsce na nowo wartość książkowej ilustracji autorskiej. Pozwoliła na zaistnienie w przestrzeni publicznej twórców młodego pokolenia, w kontekście twórców utytułowanych sukcesami i doświadczonych. Świeżość ilustracji była niezwykle potrzebna, gdyż w 2002 roku Polska była szczególnym gościem honorowym w Bolonii, na prestiżowych Targach Książki dla Dzieci. Narodowa prezentacja ilustracji została poprowadzona dwutorowo: pokazana była tradycja polskiej szkoły ilustracji i współczesne realizacje. Wystawy odniosły wielki sukces. Autorem koncepcji pokazu była Lipka-Sztaarbała, która podkreśla:

Bardzo ważne są takie właśnie, narodowe pokazy, w których prześledzić można, jakie osobowości rzutują na całe pokolenia ilustratorów, co poszczególne kraje wnoszą w sztukę dla dziecka. Ogromne znaczenie miała dla mnie wystawa prezentowana na Targach Książki Dziecięcej w Bolonii w 2002 roku, rzecz można – znaczenie strategiczne. Udało się zrealizować pokaz dokładnie w takim kształcie, w jakim zamierzaliśmy, a do tego udało się wydać *Almanach – polscy ilustratorzy dla dzieci*. Książkę, która była próbą zasypania pewnej dziury historycznej. Mieliśmy z tego dużo satysfakcji¹⁵.

Animatorkę tych przedsięwzięć cechuje obszerna wiedza o historii polskiej ilustracji, umiejętności organizacyjne, wysokie kompetencje osobiste, postawa zaangażowania, ideowość i skromność.

Podkreślić należy, że Lipka-Sztaarbałło nadal bogaciła doświadczenia organizacyjne jako kurator wystaw międzynarodowych. W 2000 roku na Międzynarodowych Targach Książki we Frankfurcie nad Menem na najstarszych europejskich targach książki sprawowała kuratelę prezentacji ilustracji polskiej. Podobnie w 2003 roku w Bolonii, na największych europejskich targach książki dla dzieci. Był to ważny rok, gdyż Polska była gościem Honorowym. Lipka-Sztaarbałło była kuratorem polskiej prezentacji ilustracji w Bratysławie w 2003 roku.

W roku 2005 razem z Małgorzatą Bieńkowską jako uczestniczki polskiej delegacji na dwudziestym Biennale Ilustracji, obok Józefa Wilkonია – jurora międzynarodowego jury BIB, sprawowały funkcję kuratorek wystawy *Nagrody Polskiej Sekcji IBBY* w Instytucie Polskim w Bratysławie. Wystawa polskiej ilustracji i książek dziecięcych pokazała dorobek konkursów Polskiej Sekcji IBBY ostatnich lat i przypominała nazwiska laureatów nagrody za całokształt twórczości w dziedzinie ilustracji.

Jej działania animacyjne obejmują uczestnictwo w licznych przedsięwzięciach organizowanych na terenie całego kraju przez polskie akademie sztuk pięknych, centra kultury i lokalne domy kultury, biblioteki, szkoły, przedszkola i galerie. Jest to funkcja jurora w prestiżowych konkursach, np. Książka Dobrze Zaprojektowana w Katowicach, TrzyMamKsiążki w Instytucie Książki. Artystka prowadzi warsztaty dla studentów szkół artystycznych. Spotyka się bezpośrednio z najmłodszymi czytelnikami na autorskich warsztatach i spotkaniach. Podejmuje funkcje jurora w konkursach plastycznych dla dzieci i młodzieży. Jedno z największych przedsięwzięć to międzynarodowy konkurs w domu Kultury w Żyrardowie „Słoneczna zakładka”, który gromadził zazwyczaj ponad 2000 uczestników z krajów Europy i Azji. W jednej z edycji Lipka-Sztaarbałło przewodniczyła jury, w skład którego wchodziły Maria Ekier i Małgorzata Bieńkowska¹⁶.

Działalnością ze znakomitym efektem popularyzatorskim są wystawy oryginałów ilustracji. Jedną z najważniejszych zapewne była prezentacja w Galerii Mistrzów Ilustracji na Spotkaniach Targowych – Książka dla Dzieci, Młodzieży i Rodziców w Poznaniu. Liczne wystawy zorganizowane zostały na zaproszenie muzeów,

¹⁵ Wywiad z Krystyną Lipką-Sztaarbałłą przeprowadzony przez Jakuba Jakubowskiego...; Zob. J. Jakubowski, *Polscy laureaci Biennale Ilustracji w Bratysławie*, praca magisterska napisana pod kierunkiem Anny Boguszewskiej, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2006.

¹⁶ Rozmowa Anny Boguszewskiej z Krystyną Lipką-Sztaarbałło z 26 stycznia 2017.

bibliotek, domów kultury i galerii w całej Polsce. Artystka chętnie uczestniczy również w zbiorowych prezentacjach ilustracji.

Il. 2. Kartka okolicznościowa z ilustracją K. Lipki-Sztaarbałły wydana przez Miejską Bibliotekę Publiczną w Lublinie z okazji wernisażu wystawy oraz przeprowadzonych warsztatów (Lublin, 25 września 2008)

Niewielu ilustratorów pisze o ilustracji. Teksty Lipki-Sztaarbałły dotyczą kondycji polskiego ilustratorstwa na rynku wydawniczym również z uwzględnieniem uwarunkowań społecznych i historycznych oraz jego roli w animacji kultury. Znamienna jest trafność analiz autorki, np.: „Ocenia się dość powszechnie, że krach lat 80. nie miał wpływu na polską ilustrację. Trudno się z tym zgodzić. Rynek graficzny uległ hibernacji. Nastąpiło kompletne załamanie rynku papierniczego. Zaczęła się pojawiać klasyka dziecięca w wydaniu broszurowym. Podręczniki rozpadały się przy pierwszym oglądzie. Zgrzebność, szarość, brzydota były wszechobecne. Stan ten w różnym nasileniu trwał około dziesięciu lat”¹⁷. Relacje te świadczą o gruntownej znajomości tematyki i profesjonalizmie. W pełni oddają braki o stanie książki ilustrowanej.

Lipka-Sztaarbałło jest współautorką opracowań prezentacji twórczości młodych artystów ilustratorów polskich wydanych na płytach CD-illustratorzy w 2000 roku. Do znaczących sukcesów można zaliczyć znakomicie zrealizowaną koncepcję przeglądu twórczości polskich ilustratorów opublikowaną jako *Almanach*

¹⁷ K. Lipka-Sztaarbałło, *Polska książka dla dzieci – o jej przyszłości i przeszłości tu i teraz*, [w:] *Współczesna Polska Sztuka Książki. Ilustracja, IV Edycja 2000 r.*, Związek Artystów Plastyków — Okręg Warszawski, Warszawa 2000, s. 10.

1990–2002. *Polscy ilustratorzy dla dzieci*. Lipka-Sztaarbałło jest autorką koncepcji w zakresie wyboru, układu i opracowania prezentacji, w której znalazła miejsce nowa generacja artystów ilustratorów. Jest również współredaktorką wydawnictwa (razem z Małgorzatą Bieńkowską i Ireną Janowską). Lipka-Sztaarbałło napisała wstęp do tego katalogu, a koncepcję graficzną katalogu opracował Lech Majewski. Wydawnictwo to zostało nagrodzone w najważniejszym krajowym konkursie Polskiego Towarzystwa Wydawców Książki. Kolejnym udanym projektem inicjowanym przez artystkę jest *Almanach PS IBBY Twórcy dzieciom, 1990–2005*.

W marcu 2016 roku Krystyna Lipka-Sztaarbałło współorganizowała wystawę *Polska Szkoła Ilustracji* na jubileuszowej, piętnastej edycji Poznańskich Spotkań Targowych – Książka dla Dzieci, Młodzieży i Rodziców, których pomysłodawcą i realizatorem była Olcha Sikorska. Wystawie towarzyszył katalog z obszernym wprowadzeniem autorki w historię zjawiska Polska Szkoła Ilustracji¹⁸ oraz panel wykładowo-dyskusyjny, do którego zaproszona została artystka.

Godna podkreślenia jest wyjątkowa postawa ilustratorki wobec spraw polskiej ilustracji, jej oddanie w krzewieniu polskiej kultury, postawa życzliwości i dzielenia się doświadczeniem wobec innych artystów. Zawsze rzetelna i skromna podkreśla: „Miałam w życiu ogromne szczęście i do historii, i do ludzi, którzy zaszczylili mnie współpracą, uwagą, przyjaźnią, wiele wybacząc”¹⁹. Lipka-Sztaarbałło jest autorką wielu wypowiedzi i wystąpień na temat książki dla dziecka w kontekście historii polskiej książki ilustrowanej. Sama artystka stwierdza:

Działalność społeczna daje mi ogromną satysfakcję, poprzez możliwość intensywnych kontaktów ze światem zewnętrznym. [...] Z tego powodu praca społeczna była i jest dla mnie bezcennym uzupełnieniem. Nie mogę się nacieszyć, że dzięki niej mam kontakt ze wszystkimi pokoleniami ilustratorów. To rzecz wielce wzbogacająca²⁰.

Autentyczność wypowiedzi potwierdzają działania, które doprowadziły do odnowy ilustratorstwa polskiego i umożliwiły debiuty, publikacje twórczości młodszemu pokoleniu artystów. Artystka przyczyniła się do przzerwania nieznośnego zastoju wydawniczego dotyczącego twórczości wielu artystów ilustratorów nowego pokolenia. Osłabiła wpływ dominacji obcej, miernej artystycznie ilustracji okłódysnejowskiej (przedruki). Własne starania o dobro książki dla dzieci dobitnie wyraziła na Kongresie Kultury Polskiej w Warszawie w 2016 roku.

Lipka-Sztaarbałło za pracę na rzecz sztuki książki adresowanej do dzieci otrzymała w 2004 Złotą Odznakę PTWK, a w roku 2006 Srebrny Medal Gloria Artis nadany przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Pegazika za całokształt twórczości otrzymała w roku 2013.

Podsumowanie

W edukacji dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym kluczowym założeniem jest korzystanie z książek obrazkowych (picturebook) oraz ilustrowanych

¹⁸ *Polska Szkoła Ilustracji 1960–1980...*

¹⁹ Rozmowa Anny Boguszewskiej z Krystyną Lipką-Sztaarbałło...

²⁰ Tamże.

autorskimi projektami²¹. Ilustracja autorska jest swoistym medium artystycznym, podstawowym nośnikiem wartości estetycznych czytelnym dla najmłodszych. Polska może cieszyć się liczną, rodzimą reprezentacją wybitnych artystów, którzy tworzą dla dzieci. Ich prace zróżnicowane formalnie, prezentują bardzo wysoki poziom artystyczny. Jednak w wielości książki obrazkowej na rynku należy je umiejętnie wyszukać. Szeroki dostęp do kultury wizualnej, obecność książki mało wartościowej poznawczo w bezwartościowej oprawie plastycznej stwarza realne zagrożenie zaniedbania przekazu wartości estetycznych. Zadaniem rodziców oraz nauczycieli w przedszkolu i szkole jest prezentowanie wartościowej książki obrazkowej i wykorzystywanie jej w pracy z dzieckiem. Temu właśnie środowisku często artystka bezpośrednio i osobiście uprzystępnia dobro kultury książki.

Krystyna Lipka-Sztańbałło od 1995 roku intensywnie pracuje na rzecz animacji książki artystycznej w Polsce, prowadząc liczne warsztaty dla dzieci i nauczycieli w bibliotekach i innych instytucjach oświatowych w Polsce. Prezentuje szerokiej publiczności swoją twórczość na wystawach. Jednocześnie nie zaprzestaje eksperymentować, realizować autorskich koncepcji, projektów formy graficznej utworów literackich urzeczywistnianych w książkach dla młodego odbiorcy. Jej sukcesy w kraju i za granicą składają się na chlubną kartę w historii polskiej twórczości ilustratorskiej dla dzieci. Jest ambasadorką polskiej książki w wielu krajach Europy i Azji.

Jej zasługą jest skonsolidowanie na wystawach Pro Bolonia środowiska artystycznego, które tak znakomicie zaczęło się rozwijać, tworząc odnowiony na wysokim poziomie obraz współczesnej ilustracji w Polsce. Lipka-Sztańbałło dzięki życzliwej postawie, wysokim kompetencjom osobistym i umiejętnościom organizacyjnym poszerzyła swój zakres działań, szeroko wybiegając poza ramy osobistej twórczości.

Krystyna Lipka-Sztańbałło's creation for children book

Abstract

Shaping full personality includes an introduction to cultural messages understanding and requires preparation from the earliest years of life. The use of picture books and book illustrations as the key assumption in visual education of children. Picture books represent the first artistic medium as the primary carrier of aesthetic values and a potential chance to stimulate cognitive, social development of a child. History of Polish picture book dates back to the turn of XIX and XX centuries. However, the realizations gaining more widespread range occurred much later. Krystyna Lipko-Sztańbałło, a graphic artist and an animator of Polish book for children, has been of key importance for the development of Polish picture book for the last twenty-odd years. The significance of the illustrations book in child development is proven by the examples of graphic designs taken from Krystyna Lipka-Sztańbałło's works.

Key words: Krystyna Lipka-Sztańbałło, children's literature, book illustrations, picture book, Early School education, animation art book

²¹ Zob. *Standardy edukacji kultury. Materiały do konsultacji środowiskowych*, Polska Rada Muzyczna, Warszawa 2008.

Anna Boguszewska – dr hab. (n. społeczne w dziedzinie pedagogiki), kierownik Zakładu Edukacji Artystycznej w Instytucie Sztuk Pięknych Wydziału Artystycznego Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Autorka publikacji naukowych mieszczących się w obszarze kształcenia przez sztuki plastyczne dzieci, młodzieży i nauczycieli, szkolnictwa artystycznego w Polsce z uwzględnieniem aspektów historycznych oraz historii polskiej ilustracji adresowanej do młodego odbiorcy. Wybrany obszar badawczy prezentowany jest w kilku opracowaniach monograficznych oraz licznych artykułach publikowanych w monografiach zbiorowych i czasopismach naukowych.